

Vartabed Anton'un Vaazlarında Oğuz Türkçesinin İzleri Üzerine¹

Gökçe Yükselen PELER² & Hilal ÇAĞLAR³

Öz: Bu çalışmada, Gregoryan Kıpçaklara ait eserler arasında önemli bir yere sahip olan Vartabed Anton'un Vaazları'nda Oğuz Türkçesine ait olduğu düşünülen ses, yapı ve söz varlığı gibi hususiyetler incelenmeye çalışılmıştır. Toplamda dört ciltten oluşan bu vaazların ilk cildi içerisindeki ilk on beş vaaz ele alınarak söz konusu makale çalışması oluşturulmuştur. A. Garkavets'in belirttiği üzere XVII. yüzyıla ait olan bu eser, Vartabed Anton tarafından Lehçeden Türkçeye tercüme edilmiştir. Aslında çeviri bir eser olması sebebiyle cümle yapısı oldukça karmaşıktır. Yine de Kıpçak Türkçesine ait fonetik ve morfolojik özellikler ile Türkçe söz varlığı oldukça belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Oğuzlar ve Kıpçaklar birçok yönden birbirini etkilemiştir, denilebilir. Kaşgarlı Mahmut'un, eseri *Dîvanû Lugâti't Türk*'te de belirttiği üzere Kıpçaklar, Oğuzlarla çok eski dönemlerden itibaren özellikle dil yönünden etkileşimde bulunmuşlardır. Bu eserde de Oğuz Türkçesine ait birtakım özellikler belirlenmeye çalışılmıştır. Söz konusu metinde bazı durumlarda Oğuz Türkçesine ait olduğu düşünülen k- > g- ve t- > d- tonlulaşması, gelecek zamanı belirten -ısar eki gibi unsurlar ile birlikte Kıpçak Türkçesine ait özelliklerin yer yer ikili olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Söz konusu çalışmada Kıpçak Türkçesine ait bu yazılı eserde Oğuz Türkçesine ait olduğu düşünülen birtakım kullanımlar açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gregoryan Kıpçak, Vartabed Antonun Vaazları, Oğuz Türkçesi, Kıpçak Türkçesi.

Traces of Oghuz Turkish in the Sermons of Vartabed Anton

Abstract: This study attempts to analyse the features such as sound, structure and vocabulary that are thought to belong to the Oghuz-Turkish in Vartabed Anton's sermons, which occupy an important place among the works of the Gregorian Kipchaks. The first fifteen sermons of the first volume of these sermons, which consist of four volumes in total, were considered and the article in question was formed. As A. Garkavets noted, this work, which dates back to the XVII century, was translated from Polish into Turkish by Vartabed Anton. As it is a work of translation, the sentence structure is quite complex. Nevertheless, the phonetic and morphological features of Kipchak Turkish and Turkish vocabulary are clearly recognisable. It can be said that Oghuz and Kipchak have influenced each other in many ways. As Kashgarli Mahmut states in his work *Dîvanû Lugâti't Türk*, the Kipchaks have interacted with the Oghuz since ancient times, especially in terms of language. In this work, an attempt was made to identify some features of Oghuz Turkic. In some cases, the features of Kipchak Turkish have been found to be paired with elements such as k- > g- and t- > d-intonation, which are thought to belong to Oghuz Turkish, and the suffix -ısar, which indicates future tense. In this study, an attempt has been made to explain some usages thought to belong to Oghuz Turkish in this written work, which belongs to Kipchak Turkish.

Keywords: Gregorian Kipchak, Sermons of Vartabed Anton, Oghuz Turkish, Kipchak Turkish.

¹ Bu çalışma; Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından SYL-2020-10169 kodlu proje ile desteklenmiş olan yüksek lisans tez projesinden faydalanılarak ortaya çıkarılmıştır.

² Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, el-mek: gokcepeler@erciyes.edu.tr / orcid nu.: 0000-0002-9604-5101.

³ Bilim Uzmanı, el-mek: hilalcglar94@gmail.com / orcid nu.: 0000-0003-4068-2483.

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 21-05-2024

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 08-07-2024

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: <https://doi.org/10.59305/ijvuts.1485707>

Giriş

Kıpçak adının geçtiği ilk kaynak tam olarak bilinemese de elde edilen verilere ve bilinen eserlere göre araştırmacılar tarafından bazı çıkarımlarda bulunulmuştur. Genel görüşe göre, ilk kez Şine Usu Yazıtı'nda, Göktürk Kağanlığı'na dahil olduklarına işaret eder şekilde *Türk-Kıpçak* şeklinde anılmaktadır (Golden, 2013: 281). Türk dilinin en önemli eserleri olan *Kutadgu Bilig* ve *Oğuz Kağan Destanı*'nda yine *Kıpçak* adına rastlanmaktadır (Yücel, 2021: 499) ayrıca *Dîvanû Lugâti't Türk*'te *Kıfçak* şeklinde bir Türk boyu ve Kaşgar yakınında bir yer adı olarak (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 207) gösterilmektedir. Kıpçaklar birçok milletin kaynaklarında da yer almıştır. Bizans ve Latin kaynaklarında “Kumanos, Kumanoi, Cumanus, Komani”, Rus kaynaklarında “Polavets”, Çin kaynaklarında “Qıncha”, Alman ve diğer Batı kaynaklarında “Falben, Valani, Valwen, Pallidi”, Ermeni kaynaklarında “Khartes”, Macar kaynaklarında “Kun” ve İslam kaynaklarında ise “Kıfçak, Hıfçak” adlarıyla anılmışlardır (Yücel, 2021: 499).

Kimek birliği içerisinde hâkimiyeti ele alarak oluşturdukları yeni siyasi yapıyla XI. yüzyılın ilk yarısından itibaren İdil ve çevresine yerleşmeye başlamışlardır (Özel, 2020: 23). Böylece Kırım, XI. yüzyıl itibarıyla bir Kıpçak yurdu hâline gelmiştir (Gömeç , 2009: 70). Ermenilerin ise bu bölgeye ne zaman gelip yerleştiği hususunda farklı fikirler öne sürülmektedir (Peler, 2015:262). Bu konuda en yaygın kabul, Ermenilerin Selçuklu ve Moğol akınları sonrası Karadeniz kuzeyinden bu bölgeye göç etmiş olduğudur. Böylece XI. yüzyıl ortalarından itibaren bölgeye yerleşen ve zamanla yayılarak nüfusu artan Ermeniler, birçok alanda faaliyet göstermişlerdir. (Çengel, 2012: 20; Arıkan, 2006: 131). Bu bilgiler doğrultusunda gerçekleşen yoğun göç sonucu, Kıpçakların ve Ermenilerin çeşitli açılardan etkileşime girdiği çıkarımı kolayca yapılabilir. Bu etkileşimin en önemli neticelerinden birisi de Kıpçakların Gregoryan mezhebine girmiş olmasıdır. Daha öncesinde pek çok Türk topluluğunda şahit olunan, inanç sisteminin yazı dilini belirlemiş olması durumu, Kıpçak Türklerinde de etkisini göstermiş ve onlar da dinin etkisiyle yazılı eserlerini Ermeni harfleri ile kayda geçmişlerdir (Çengel, 2012: 22). Lehçe ve Ukraynaca ile Ermenice kelimeler kullanmalarına karşın temel söz varlığı ve biçim bilgisi yönünden Kıpçak Türkçesi kendisini karakteristik olarak öne çıkarmaktadır (Çengel, 2013: 199).

Tarih boyunca Kıpçak Türklerinin kadim zamanlardan itibaren Oğuzlar ile birlikte anıldığı söylenebilir. Bu durum çok eski dönemlere ait yazılı eserlerde de görülebilmektedir. Kaşgarlı Mahmut'un *Dîvanû Lugâti't Türk* adlı eserindeki pek çok kelime ve yapının Oğuz ve Kıpçaklarda ortak kullanımı (*alıg* “her şeyin kötüsü”, *arık* “cılız”, *cinçü* “inci”, *çuwga* “rehber ve komutan”, *kurma.n* “yay kabı”, *kemi* “gemi” vb.) görülebilmektedir (Ercilasun &

Akkoyunlu, 2014). Kaşgarlı Mahmut'un açıklamalarına bakıldığında Oğuz ve Kıpçaklara ait ortak kullanımlar da görülmektedir: "Oğuz ve Kıpçak grupları; isimlerin ve fiil devamlılık bildiriyorsa fiillerin ortalarındaki bütün gayin'ları düşürmekte birleşirler." (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014: 13). Başka bir örnekte ise: "Oğuz ve Kıpçaklar kelimenin başındaki ye'leri cim (c) olarak telaffuz ederler, ol meni cetti derler; 'o bana yetişt'i' demektir; bu da 'ye' ile 'yitti'dir." (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 331) açıklaması yine Oğuz ve Kıpçaklara ait özellik olarak gösterilmektedir. Türk edebiyatının en önemli eserlerinde; *Oğuz Kağan Destanı*, *Dede Korkut Hikâyeleri*, *Şecere-i Terâkime ve Türki*'de Kıpçak ve Oğuzların birlikte anıldığı görülmektedir (Kırzioğlu, 1992: 1-13). Kadim zamanlardan süregelen bu birlikteliğin, XVII. yüzyılda Livov'de yaşamış olan ve sözü edilen çalışma metninin sahibi olan Gregoryan Kıpçaklarla da devam ettiği söylenebilir. Zira A. Garkavets'in, hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Vartabed Anton hakkında verdiği ön bilgiye göre Livov ve Kamenets Podolsk Ermeni Cemaati, dönemin gençlerini eğitim almak için İstanbul ve Kilikya'ya göndermişlerdir (Garkavets, 2007: 122). Bunun dışında da Osmanlı ile güçlü ticari ilişkiler kurduklarını düşünmek olağandır. Bu etkileşimin karşılıklı olduğuna şüphe yoktur.

Toplamda dört ciltten oluşan Vartabed Anton'un Vaazları, A. Garkavets'in belirttiğine göre aslen Lehçedir ve Vartabed Anton tarafından Kıpçak Türkçesine aktarılmıştır. Garkavets otuz yıldır Roma Katolik Kilisesi ile birlik olan Ermeni cemaatinin işlerinde de Lehçenin kullanılmasına karşın Anton'un ısrarla böyle bir girişimde bulunmasını da şaşkıncı olarak yorumlamaktadır (Garkavets, 2007: 122). Bu bilgiden hareketle yerel halkın Kıpçak Türkçesine bağlılığı ve Lehçeye yeteri kadar hâkim olmadıkları anlaşılabilir.

Gregoryan Kıpçak Türkçesinde mevcut olan Eski Türkçe, Kaşgarlı Mahmut'un belirttiği Hakaniye, Oğuz ve Kıpçak Türkçesi ile Harezmi Türkçesinin izleri (Peler, 2014: 154) bu metinde de kendini açıkça göstermektedir. Ancak çalışmada, başlıkta da sınırları çizildiği üzere Oğuz Türkçesine has özellikler verilmeye çalışılacaktır.

Eski Türkçe Dönemi'nden beri Yenisey, Orhun yazıtları ile Uygur metinlerinde izlerine rastlanılan Oğuz Türkçesi özellikleri, sonraki yıllarda da yalnızca konuşma dili ile sınırlı kalmayıp yazarların kendi lehçelerinin özellikleriyle kaleme aldığı yazılı eserlerde de kendini göstermiştir (Korkmaz, 1974: 19). Gülsevin'in belirttiği üzere (2010: 73), doğudaki Kıpçak diyalektinde Oğuz Türkçesine özgü unsurların bir kısmı, bu yazı dilindeki özelliklere bağlıken söz konusu metnin de dahil olduğu batıdaki Kıpçak diyalektindeki Oğuz Türkçesine ait unsurların, Selçuklu ve Osmanlı etkisiyle gerçekleştiği düşünülmektedir.

A) Ses Özelliklerinde Oğuz Türkçesi Özellikleri

1. *t->d-*

Söz başı başında *t->d-* meselesi, *Dîvanû Lugâti't Türk*'te de belirtildiği üzere Oğuz Türkçesinin en tipik özelliklerinden birisidir (Gülsevin, 2016: 276). Kıpçaklara ait bu metinde de Oğuz Türkçesinin bu özelliği gözlemlenmiştir.

tamar (DLT, 2014: 850 “Oğuzlarda *damar*”) > *damar* (DM), // *tamar* (KK) > *damar* “damar”
Işit, haçan ki hastalîh yəni bolsa, dağı eskilənmədi, bolur anı çiharma lada likarstvo tendən, damarlardan X/128 “Dinle, hastalık yeni olduğunda daha eskimediğinde onu herhangi bir ilaçla vücuttan, damarlardan çıkarmak mümkündür.”

telü (DLT, 2014: 447) > *delü* (İM, KF, KFT, Ki, MS)//*teli* (CC, İM, TA) > *deli* “deli”

Kim bilməsə tilini kensiniñ pohamovat etmə, beg tez körünür deli ya ahılsız da itkə oħşaş, həysi oħ blə oħlangandır XI/90 “[Her] kim kendi dilini zapt edemezse çabucak deli veya akılsız gibi görünür ve okla vurulan köpeğe benzer.”

tewe- (DLT, 2014: 12 “Oğuzlarda *deve*) > *teve* (GT, TA) // *deve* (BM, DM, KF, KFT, KK)
deve > *devä* “deve”

Yeñildir devəgə inə teşikindən kirməgə, ne ki hocaga hanlıhına köknüñ kirməgə I/63 ‘Devenin iğne deliğinden geçmesi zenginin göğün hanlığına girmesinden daha kolaydır.’

Bu başlık altında incelenen kelimelerin, Kıpçak Türkçesine ait diğer eserlere bakıldığında tam bir tutarlık içerisinde olmadığı görülmektedir. Ancak *Dîvanû Lugâti't Türk* göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde Vartabed Anton’un Vaazları eserinde *t>d* ses değişimi bakımından umumiyetle Oğuz Türkçesine yakınlık olduğu söylenebilir.

2. *k->g-*

Bu değişimin Eski Türkçeden Batı Türkçesine geçildiğinde görülen bir özellik olduğu belirtilmektedir (Özkan, 2017: 107). Umumiyetle kalın sıradan kelimelerde görülen bu durum, bazı kelimelerde gerçekleşirken bazılarında gerçekleşmemiştir yani değişimin tam olarak genelleşip bir kural hâline geldiği söylenememektedir (Ergin, 2013: 89). Zeynep Korkmaz (2013: 94), Arap alfabesinde *k* ve *g* harflerinin ayrımının olmaması sebebiyle geçmişe ait bu

özelliğın günümüze bakılarak belirlenebildiğini belirtmiş ve bu değişimin istikrarlı bir şekilde gerçekleşmemiş olmasını da ağız farklılıklarının olması ihtimaline bağlamıştır. Bu durum Oğuz grubu Türk lehçelerinin bir özelliği sayılsa da tam bir tutarlılık gösterdiği söylenemez. Türkmen ve Azerbaycan Türkçelerinde değişim güçlü bir şekilde görülürken Türkiye Türkçesinde daha çok ağızlarda görülmektedir (Hunutlu, 2018: 5). Bunun da sebebi, bilindiği üzere Türkiye Türkçesinin ölçünlü şekli olan İstanbul ağızı üzerindeki Kıpçak (Balkanlar yoluyla) etkisidir. Metinde yer yer sözcük başı *k->g-* değişiminin gerçekleştiği görülse de aslı *k*'li şekillerle birlikte ikili kullanımın olduğu da görülmektedir.

kanon ~ *ganon* “kanun”

Zera pevnêyşı bu ganon üçünçi VIII/171 ‘Çünkü üçüncü kanun güvenilirdir.’

Nigijagan k‘anon dağı eskidir VIII/165 ‘İznik Kanun’u daha eskidir.’

Kögürçgün (DLT, 2014: 734) *kügerçin* (BM, BV, DM, KFT, Kİ) *kügürçin* (CC) // *kükerçin* (KK) // *güvercin* (TA) > *kükürçi* , ~ *kükürçin* , ~ *gügürçin* “güvercin”

Ėanatları gügürçiniň kümüşlü IV/62 “Güvercinin kanatları gümüşlü...”

Hər ayda yəni çıharyır kügürçilərnı IV/22 “Her ay yeni güvercinlerini çıkarıyor.”

Krikor (5 kere) ~ *Güreğ* (1 kere) ‘Aydınlatıcı Gregor, Aziz Gregor.’

Buňar ança surp Krikor yazıyır. VI/216 ‘Aziz Gregor buraya kadar yazıyor.’

Surpn Güreğ prikladat etiyir IV/44 ‘Aziz Gregor ekliyor.’

kün (DLT, 2014: 756) > *kün* (BM, CC, DM, Kİ, MG, TA, TZ) // *küneş* (BV, GT, İM, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ) > *günəş* (güneş)

Ėaysı günəşkə rozkazovat etiyir (yarıhlatma >) saçma yahşılar üsnə da yamanlar üsnə XIV/120 ‘İyiler ve kötüler üzerine ışık yayması için güneşe emrediyor.’

B) Biçim Bilgisi Özelliklerinde Oğuz Türkçesi Özellikleri

Gelecek zaman eki -(I)sAr

Metinlerde Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zaman olarak sıkça kullanıldığı bilinen *-(I)sAr* ekinin (Özkan, 2017: 137) kullanımı da dikkat çekmektedir.

Zera özgə türlü tölövünüz bolmısar Atanızda sizin XIV/123 ‘Zira Babanızdan başka türlü kazancınız olmayacak.’

Negə deg almısarlar, hollarnı öpiyirlər bergənniñ da obêtnicalarda aşahlatıyrlar avazların kensilərinin XV/220 ‘Neye kadar almayacaklar, verenin ellerini öpüyorlar ve [onlarla] konuşurken seslerini alçaltıyorlar.’

Ne hırhu bolsar ol zaman öçəşkən Teñrini körmə, həysi ki holmağı barça dünyâ ogarnut etmə bolmısar. XIII/89 ‘O zaman bütün dünyanın yalvarışını duymayacak olan öfkeli Tanrı’yı görmek çok korkunç olacak.’

C) Söz Varlığında Oğuz Türkçesi İzleri

Türk lehçeleri ile yapılan çeşitli karşılaştırma çalışmalarında Oğuz Türkçesine ait kelimeler kesin olarak belirlenemese de bir kısmı ortaya çıkarılabilmektedir (Gülsevin, 2010: 63). Önceki çalışmalar incelenerek Vartabed Anton’un Vaazları’nda da bazı kelimeler belirlenmeye çalışılmıştır. Gürer Gülsevin’in Oğuz Türkçesine özgü olarak belirlemiş olduğu 200 kelime içerisinde örnek verdiği 8 kelimenin (Gülsevin, 2010: 63) bu metinde de *añla-(anla-), bağ-(bak-), kendi, en- (in-)* kelimelerinin bulunduğu göze çarpmaktadır.

añla-(anlamak)

Bunu bulay kerək aňlama. X/67 ‘Bunu böyle anlamalı.’

Kiçi bu işlərni aňlamassen, da neçik ulu işlərni aňlagaysen VI/22 ‘Bu küçük işleri anlamazken büyük işleri nasıl anlayacaksın?’

bağ-(bakmak)

bağiy edi yaralarına K’risdosnuñ... XIV/77 ‘Krisdos’un yaralarına bakıyordu.’

Hasta edim, da bağtıñız meni XIII/110 ‘Hastaydım bana baktınız.’

Negə turıyrsız bağıp kökkə? XII/172 ‘Neden gökyüzüne bakıp duruyorsunuz?’

Terecəldən bağıyrlar XV/124 ‘Pencerelerden bakıyorlar.’

kendi (kendi)

Bu sözcük incelenen metinde hem *kendi* hem de *kensi* biçiminde kullanılmaktadır.

Bu sövük blə kensi kensimizni tas etiyrbiz. II/72 ‘Bu sevgiyle kendi kendimizi yok ediyoruz’

Bilməs adam, neçiktir teni anıñ etilgən, bilməs canın kendiniñ. VI/26 ‘İnsan bedeninin nasıl yaratıldığını bilmez, kendi ruhunu bilmez.’

Kim ki övrətsər özgəsin, kerək ki, əvəl kənsi övrəngəy. VII/165 ‘Başkasına öğretecek olan önce kendi öğrenmeli.’

teni da hanın kəndinih hər kün ötləş k‘ahanaların kənsinih sunıyır VI/66 ‘Her gün rahipler aracılığıyla kendi kanını ve bedenini sunuyor.’

en-(inmek)

Tamuħka endim, ki seni uçmaħka eltkəymen XIII/121 ‘Seni cennete ulaştıracağım için cehenneme indim.’

Neçik je bunu sövməgəybiz, həysı ki bizim üçün endi köktən da berdi sağlının kənsinih bizim üçün? II/53 ‘Bizim için gökten inen ve kendi sağlığını bizim için veren bu [kişiyi] nasıl [olur da] sevmeyiz?’

ötünç al-/ber- (ödünç almak/vermek)

Metinde geçen bu kelime Dîvanû Lugâti’t Türk’te Oğuz Türkçesine ait bir kelime olarak gösterilmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014: 532). Bu kelimenin *al-* ve *ber-* yardımcı fiilleri ile kullanımı metinlerle tanıklanabilmektedir.

Haçan ki nemə ötünç alıyrlar, aytıyrlar körklü XV/224 ‘Borç alırken güzel konuşuyorlar.’

Da haçan ki añar upıkrıtsa bolsañ, işitirsən kəndinə tez sözlərnı da şemranê köp, çahırıyır ötünç bergən üsnə XV/ 228 ‘Sonra ona sinirlendiğinde sinirli sözleri ve homurdanmaları çok duyarsın, ödünç verene bağıyor.’

balçıh (balçık)

Kaşgarlı Mahmut’un sözlüğünde Oğuz Türkçesine ait olarak gösterdiği bu kelimeye metinde de rastlanılmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014: 572).

Bolur ediñ tez çıhma balçıhtan bu, zındandan bu şaytannıñ da turma na svoboce XV/258 ‘Şeytanın bu zindanından, bu balçıktan tez çıkar ve özgürlükte yaşardın.’

et- (etmek)

Kaşgarlı Mahmut’un belirttiğine göre bu yardımcı fiili Oğuzlar kullanırken Türkler⁴ ise *kıl-* yardımcı fiilini kullanır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014: 241). Kıpçaklar hakkında kesin bir ifade yoktur ancak Kıpçak Türkçesi üzerine yazılmış olan eserlerde (Güner, 2020: 334) ve güncel Kıpçak lehçeleri incelendiğinde *it-/ét-, casō, kıl-* biçimleri görülmektedir (Komisyon, 1991: 227-228). Ancak *et-* Batı Türkçesinin, *kıl-* Doğu Türkçesinin özelliği olarak gösterilmesi

⁴ Buradaki *Türkler* ifadesininin, *Karlıkları* ifade ettiği düşünülmektedir.

ile birlikte *et-* fiilinin yardımcı fiil olarak kullanılmasının Oğuz Türkçesine ait bir özellik olarak belirtilmesi (Ölker, 2015: 557-558) sebebiyle bu başlık oluşturulmuştur. Zira metnin incelenen kısmında da fiil olarak kullanımının yanında yardımcı fiil olarak 273 kelimedede kullanıldığı görülmektedir.

Adamça bizim blə postupovat etiyir Boğos arak 'eal XV/195 'Havari Pavlus bizimle insan gibi tövbe ediyor.'

Hardeşlarım, bğüngi surp Awedaran megnel ettim sizgə II/83 'Kardeşlerim size bugünkü kutsal İncil'i açıkladım.'

Hızım benim, heç bulay biyənçli algış etmədiñ maña, neçik hali. XIV/50 'Kızım şimdiye kadar bana hiç böyle güzel dua etmedin.'

günəş (güneş)

Yine Oğuz grubu lehçelerde yaygın olarak kullanıldığı belirtilen günəş (güneş) kelimesi (Erenoğlu, 2010: 430) de metnin incelenen kısmında yer almaktadır.

haysı günəşkə rozkazovat etiyir (yarıhlatma >) saçma yahşılar üsnə da yamanlar üsnə XIV/120 'İyiler ve kötüler üzerine ışık yayması için güneşe emrediyor.'

Sonuç

Türklük bilim uzmanlarınca Oğuz Türkçesine ait özellikler konusunda uzlaşıya varılamamıştır. Bunun en temel sebepleri arasında, Türklerin sürekli coğrafya değiştirmesi, farklı dinlerle birlikte farklı yazı sistemleri kullanmaları ve bu durumun İslami döneme kadar uzun soluklu olamaması ayrıca Türk boylarının karışık bir şekilde bir arada yaşaması gibi sebepler görülmektedir. Tüm bu zorluklara karşın Türklük bilimi uzmanları, Oğuz Türkçesine ait belli başlı durumları ve sözcükleri tespit etmek için çeşitli çalışmalar yapmış ve belirli sonuçlara ulaşmışlardır. Bu konuya ışık tutan en önemli kaynak elbette ki Kaşgarlı Mahmut'un eseri *Dîvanû Lugâti't Türk'tür*.

Çalışmanın temelini oluşturan söz konusu Vartabed Anton'un Vaazları metni Gregoryan Kıpçaklara ait dinî nitelikli bir metindir. Eser, Hristiyanlık üzerine yazılmış metinlerden oluşsa da Türk diline İslamiyet ile birlikte girdiği düşünülen dinî terimlere rastlamak da mümkündür. Bu da bölgede yaşayan halkın gerek ticaret yoluyla bu kelimelerle tanışmış olabileceği gerek daha önceki dönemlerde İslam dini ile tanışmış olabileceği gerekse bölgede bulunan yerli halk içerisinde Müslüman bir kitlenin de yaşıyor olabileceği düşüncesini doğrular. Eser, Kıpçak Türkçesinde yazılmış olmasına karşın içerisinde Oğuz Türkçesine ait olduğu düşünülen birçok özelliği de barındırmaktadır. Söz konusu yazar, Vartabed Anton'un, bir kelimeyi aynı cümle

içerisinde farklı şekillerde yazdığı görülmektedir. Bu farklı yazılmış olan kelimelerden biri Oğuz Türkçesi özelliklerine sahipken diğeri Kıpçak Türkçesine özgü özelliklere sahiptir. Yine biçim bilgisi olarak da Oğuz Türkçesine ait özellikleri görmek mümkündür.

Söz varlığında her ne kadar baskın olarak Kıpçak Türkçesi kullanılsa da yukarıda bahsedildiği üzere dinî terminolojide Müslüman Oğuz Türklerinin kullandığı gibi Arapça ve Farsça kelimelerin yanında Türkçe kökenli kelimelerde de ortaklıklar görmek mümkündür.

Oğuz ve Kıpçak Türkçesinin bu ikili kullanım durumu alan üzerine araştırma yapan bilim insanlarını, bölge halkının etnik yapısı üzerine düşünceye sevk etmektedir. Demek oluyor ki bölgede sadece Kıpçak Türklerinin değil; Oğuz Türklerinin de yaşamış olması muhtemeldir. Bu sebeple, bu durum tıpkı Eski Türkçe Dönemi'nde ve sonralarında da olduğu gibi yazılı kaynaklara yansımış olabilir.

Toplamda dört ciltten oluşan vaazların, I. cildinin ilk on beş vaazının incelenmesi sonucu elde edilen bu verilerin çalışmalar devam ettiği takdirde artması muhtemeldir.

Extended Abstract

It can be said that Oghuz and Kipchaks influenced each other in many ways. The Kipchaks have interacted with the Oghuz people since ancient times, especially in terms of language. It can be said that the Kipchak Turks have been mentioned together with the Oghuz throughout history since ancient times. This can also be verified in written works from very ancient times. The most important source that sheds light on this subject is, of course, *Dîvanû Lugâti't Türk*, the work of Mahmud of Kashgar. In the most important works of Turkish literature, Kipchaks and Oghuz are mentioned together in the *Oğuz Kağan* epic, the Dede Korkut stories, *Şecere-i Terâkime* and *Türkî*. This entity, which has existed since ancient times, dates back to the 17th century. It can be said to have continued with the Gregorian Kipchak, who lived in Livov in the 16th century and are the owners of the aforementioned text of the work. According to the preliminary information provided by A. Garkavets about Vartabed Anton, about whom there is not much information, the Armenian community of Livov and Kamenets Podolsk sent the young people of that time to Istanbul and Cilicia to receive an education there. Apart from that, it is normal to assume that they established strong trade relations with the Ottomans. There is no doubt that these relations were reciprocal. As Gülsevin states, some of the elements of the Kipchak dialect in the East that are specific to Oghuz-Turkish depend on the features of this written language, while the elements of Oghuz-Turkish in the Kipchak dialect in the West, to which the text in question belongs, are thought to have originated under the influence of the Seljuks and Ottomans.

In this study, an attempt has been made to examine features such as sound, structure and vocabulary, which are thought to belong to Oghuz-Turkish, in the sermons of Vartabed Anton, which occupy an important place among the works of Gregorian Kipchaks. The article in question was written taking into account the first fifteen sermons in the first volume of these sermons, which comprise a total of four volumes. As written by A. Garkavets in the XVII century, this work, which dates from the 19th century, was translated from Polish into Kipchak by Vartabed Anton. In this work, an attempt was made to determine some of the characteristics of Oghuz-Turkish. In the text in question, it was found that in some cases elements such as the *k- > g-* and *t- > d-* alternations, which are thought to belong to Oghuz Turkic, and the suffix *-isar*, which indicates the future tense, as well as the features of Kipchak Turkic are sometimes used twice.

The text of Vartabed Anton's sermons, which forms the basis of the study, is a religious text belonging to the Gregorian Kipchaks. Although the work consists of texts written about

Christianity, one also encounters religious terms that are thought to have entered the Turkish language along with Islam. This could lead to the idea that the people living in the region learnt these words through trade, that they were introduced to the religion of Islam in earlier periods and that a Muslim population may have lived among the locals in the region.

Although the work was written in Kipchak Turkic, it also contains many features that are thought to belong to Oghuz Turkic. It can be seen that the author in question, Vartabed Anton, wrote a word in one and the same sentence in different ways. For example, there are dualities in the spelling of words such as "kanon ~ ganon (law); kükürçi, ~kükürçin, ~ gügürçin (dove); kendi~kensi (self)". The difference in the spelling of these words in consecutive sentences or in the same text is quite striking. While one of these differently spelt words has features of Oghuz Turkish, the other has specific features of Kipchak Turkish. Oghuz-Turkish features can also be recognised in the morphology. This dual use of Oghuz-Turkish and Kipchak-Turkish prompts scholars researching in this field to reflect on the ethnic structure of the people in the region.

This means that not only the Kipchak Turks lived in the region, but possibly also the Oghuz Turks. For this reason, this situation may be reflected in the written sources, just as it was in the Old Turkic period and later.

Kısaltmalar

- BM Kitābu Bulğatu'l-Muştāk fi Luğati't-Türk ve'l-Kıfçāk
BV Baytaratü'l-Vazıh
CC Codex Cumanicus
DLT Dîvanû Lugâti't Türk
DM Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't Türkiyye
GT Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistân Bi't-Türkî)
KF Kitab Fi'l-fikh
KFT Kitabu Fi'l-Fıkh Bi-Lisani't-Türkî
KK El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye
Kİ Kitabü'l-İdrak li-Lisani'l-Etrak
İM İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin
MG Münyetü'l-Gûzat

MS	Kitâb-ı Mukkadime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkandî
RH	Kitâb fi Riyâzeti Hayl
TA	Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî
TZ	Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye

Kaynakça

- Arıkan, İ. (2006). Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 3 (4), 130-141.
- Çengel, H. K. (2012). Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi. *Dil Araştırmaları*. 10 (10), 17-81.
- Çengel, H. K. (2013). Ermeni Harfli Kıpçakça Eserler ve Bu Eserler Üzerinde Yapılan Çalışmalar. *Kafkaslarda Türk Dili ve Kültürünün Etikileri Uluslararası Çalıştayı*, 5-6. (s. 193-215). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B., & Akkoyunlu, Z. (2014). *Dîvânü Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erenoğlu, N. (2010). Kumuk Türkçesinde Oğuzca Unsurlar. *Turkish Studies*. 5 (1) 416-461.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım.
- Garkavet, A. N. (2018). *Kıpçakskiy Slovar*. Almatı: Bavır Yayınları.
- Garkavets, A. N. (2007). *Kıpçakskoe Pismennoe Nasledie, Tom II, Pamyatniki Duhovnoy Kulturi Karaimov, Kumanov-Polovtseb i Armyano-Kıpçakov*. Almatı: Bavır Yayınları.
- Golden, P. B. (2013). *Türk Halkları Tarihine Giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gömeç, S. (2009). Kırım Bölgesinde İlk Türkleşme Faaliyetleri. *Avrasya Etüdüleri*. 35 (1), 61-72.
- Gülsevin, G. (2010). Oğuzca Olmayan Türk Lehçelerindeki Oğuzca Unsurlar ve Bunlara Teorik Bir Yaklaşım. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 5, (1) 57-76.
- Gülsevin, G. (2016). 11. Yüzyılda Hangi Oğuz Diyalektleri Vardı? *Bilig*. (76), 269-300.
- Güner, G. (2020). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hunutlu, Ü. (2018). Türkçede K- >G- ve T- > D- Tonlulaşması Üzerine Düşünceler. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. (63), 161-186.
- Kırzioğlu, M. (1992). *Yukarı-Kür ve Çoruk boyları'nda Kıpçaklar: İlk-Kıpçaklar (MÖ VIII-MS VI. yy.) ve son-Kıpçaklar (1118, 1195) ile Ortodoks-Kıpçak atabekler hükûmeti (1267-1578) (Ahıska/Çıldır Eyâleti Tarihi'nden)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Komisyon. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1974). Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler. *Türkoloji Dergisi*. 6 (1), 15-30.
- Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesini Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölker, G. (2015). Tarihi Belli Olmayan Eski Anadolu Türçesi Metinlerinin Tarihlendirilmesinde Yeni Bir Kıstas: 'Et-/İt-' Ve 'Kıl-' Fiillerinin Kullanım Sıklığı”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 4 (2), 546-563.
- Özel, H. (2020). *Kıpçak Uruk ve Boyları*. Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkan, M. (2017). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Peler, G. Y. A. (2014). *Ermeni (Gregoryan) Kıpçakların Etnik Kökenleri, Tarihî Gelişimleri ve Nihai Yok Oluşları* (Cilt 2). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Peler, G. Y. A. (2015). Tarihte Türk – Ermeni Temasları Sonucunda Ortaya Çıkmış Bir Halk: Ermeni Kıpçakları veya Gregoryan Kıpçaklar. *Turkish Studies*. 10 (8), 253-272.
- Toparlı, R., Vural, H., & Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu
- Yücel, M. U. (2021). Kumanlar (Kıpçaklar). O. Karatay, & S. Acar (Düz) içinde, *Doğu Avrupa Türk Tarihi* (s. 499-530). İstanbul: Kronik Kitap.